

Recenze

Mastiliaková, Dagmar: Úvod do ošetřovatelství. Systémový přístup. I., II. díl, Systémový přístup

Praha, Karolinum 2003, I. díl, 187 str.; II. díl, 160 str.; 1. vydání

Ošetřovatelství a sestry jsou dnes zapojeny do širších společenských změn. Pokud se od sester očekává, že změní ošetřovatelskou praxi tak, aby dosáhly cílů programu "Zdraví pro všechny", pak musí vědět, jak to mají udělat. Osobní růst a sebevědomí, komunikační dovednosti a asertivita nebyly v minulosti běžně zařazeny do učebních osnov zdravotnických škol. Osobní znalosti a dovednosti sester a porodních asistentek patří mezi hlavní prvky v procesu změn. Pokud budou vědět, jak postupovat, změnu zvládnou snadněji.

Požadavkem nového tisíciletí je systémovost a tzv. znalostní společnost. Srovnání znalostí zásad systémového myšlení a schopností jeho aplikace u našich a zahraničních odborníků nevychází pro nás zatím příznivě. Tyto věty najdeme na jedné z předních stran učebních textů, které jsou určeny vysokoškolskému studijnímu programu ošetřovatelství.

Učební texty jsou rozděleny do 8 větších celků:

- Evropská strategie péče o zdraví a nová koncepce ošetřovatelství
- Profesionální vzdělávání a kompetence sester v praxi
- Ošetřovatelství jako samostatný obor
- Funkční typ zdraví - model Gordonové
- Metodologie ošetřovatelství - ošetřovatelský proces
- Výzkum v ošetřovatelství
- Celkové řízení a kontrola kvality péče
- Standardy procesu a výsledku v přímé ošetřovatelské péči

Samozřejmě nechybí seznam použité a doporučené nejnovější literatury americké, anglické, dokumentů SZO, ICN, směrnic EU aj.

Přínosem a kladem skript je především to, že ošetřovatelství autorka pojímá jako součást systémového rámce zajištění kvality péče o zdraví populace. Toto pojetí ošetřovatelství zahrnuje i novou terminologii a na mezinárodní úrovni vznikající klasifikační systémy, např. mezinárodní klasifikace ošetřovatelské praxe ICNP (International Classification for Nursing Practice). Tento projekt se zaměřuje na uspořádání - klasifikaci ošetřovatelských situací a tím vytváří podmínky k pojmenování a popisu ošetřovatelské praxe, což naléhavě vyžadují moderní elektronické databáze ve zdravotnických informačních systémech.

D. Mastiliaková dále definuje pojem kompetence sester, které odpovídají za všeobecnou ošetřovatelskou péči. Je to zejména požadavek veřejnosti na kvalitu péče, vysoká profesionalita a zároveň i touha po rovnoprávném a kolegiálním postavení sester vůči ostatním zdravotnickým profesionálům, které vyžadují novou koncepci ošetřovatelství v systému péče o zdraví v 21. století.

Pokud mají být sestry považovány za zdravotnické profesionály, musí si ujasnit své jedinečné a významné postavení v multidisciplinárním týmu. Autorka rovněž vysvětluje potřebu standardního ošetřovatelského modelu - funkční typ zdraví. Podrobněji seznamuje s ošetřovatelským procesem jako systémovou metodou řešení problému orientovaného na dosažení výsledku. Pojem ošetřovatelský proces souvisí s akceptováním vědeckého přístupu a východisek v ošetřovatelství, kterými se řídí lidské poznání.

Oba díly mají i cenné přílohy, týkající se např. Standardů výchovy a vzdělávání všeobecných sester, Standardů ošetřovatelské praxe, Standardů profesionální výkonnosti, Kritérií pro audity v některých oblastech ošetřovatelské péče, Způsobu a formy vedení individuální ošetřovatelské dokumentace atd.

Učební texty Úvod do ošetřovatelství jsou charakteristické zcela novým přístupem ve výuce univerzitního bakalářského studijního programu ošetřovatelství a jistě je přivítají jak studenti, tak i široká obec pedagogů odborných předmětů ošetřovatelství. Skripta jsou přínosná nejen pro studenty a pedagogy, ale také sestry a porodní asistentky v praxi, které chtějí vstoupit dobře připravené do Evropské unie.

JANA KUTNOHORSKÁ

Duby, Georges: Dějiny Francie (Histoire de la France)

Praha, Karolinum 2003, brož., 2000 s., 1. vyd., cena 970 Kč.

Bílá cihla o historii Francie

Bílou tlustou cihlu připomene téměř tisícistránková kniha Dějiny Francie, kterou v českém překladu vydalo nakladatelství Karolinum. Jde o původní ediční projekt vydavatelství Larousse, které k souborně pojaté historii země galského kohouta angažovalo nejlepší z francouzských profesorů, kteří se zabývají dobou od pravěku až po současnost. Jejich práci koordinoval Georges Duby, známý specialista na středověkou civilizaci. Text je psán čtivě a zajímavě - vedle popisu událostí a dějinných zvrátů tu čtenáři najdou i hluboké sondy do sociálního, hospodářského a demografického vývoje. Kniha tak zaujme nejen historiky, ale i mnoho dalších zájemců o společenskou vědu a kulturu.

Nešlehová, Mahulena - Hlaváček, Josef: Jan Koblasa

Praha, Karolinum 2002, váz., 292 s., 1. vyd., cena 1290 Kč, s grafikou 2000 Kč.

MONOGRAFIE JANA KOBLASY

Díky porozumění univerzitního nakladatelství Karolinum je splacen dluh, který má naše dějepisectví současného umění vůči Janu Koblasovi (1932). Vydalo monografii jeho celoživotního díla. Uvádí ji úsporným, zato obsažným textem stať Josefa Hlaváčka. Vylíčením tří příběhů vyvolává z paměti důležité etapy sochařova vývoje s poukazem na souvztažnost jeho života a tvorby na pozadí proměnlivých okolností doby. Věnuje se především významové struktuře díla, z níž je čitelný smysl i postavení Koblasovy tvorby v kontextu českého a světového umění. Mezi jiným dovozuje, nakolik v ní setrvaly v rovině duchovní i formální hluboké vazby k rodné zemi, které byly umělci oporou v době intelektuálního zrání a z nichž čerpal během života v exilu při konfrontaci se situací světa. Mohl je zcela zhodnotit v podmínkách svobody, která prospěla jak rozmachu, tak mezinárodnímu uznání umělcova projevu.

Základní monografické studie se potom ujala Mahulena Nešlehová. Předností jejího textu je sevřenost formulací, které rezonují s uvážlivou volbou reprodukcí, jimiž jsou provázeny jednotlivé části knihy. Ve vzájemné souhře usnadňují pochopit, jak se do vlastností díla vepsala umělcova osobnost. Z uměleckohistorické analýzy vyčlenila autorka pečlivě shromážděné fotografické dokumenty, údaje bibliografického rázu a přehlednou biografii. V ní si všímá uzlových událostí umělcovy cesty životem, které posouvaly proces poznávání sebe sama uprostřed chaotického světa přítomnosti.

Střízlivě vypisuje opěrné body Koblasova tvůrčího konání a veřejného jednání z doby jeho nástupu, kdy si vytvořil podle spříznění volbou pevné zázemí (do něhož patřili Mikuláš Medek, skupina Šmidrů a jiní generační druhové), aby se podílel na krystalizaci aktuální výtvarné mluvy. V exilu se musel spolehnout sám na sebe, okruh kolem něj se ovšem rozšiřoval díky věhlasu jeho realizací i výstav po světě, neméně též na základě výsledků pedagogické činnosti. Pro upřesnění životopisu by možná pomohlo připomenout také rané práce i způsob, jak se odvážným gestem bránil diktátu ideologie a šikanám úřadů a byl k sobě nelitostný (když třeba ničil před pořádáním výstav ve svém bubenečském ateliéru sochy, které zapudil). Charakteristiku jeho osobních rysů spojila autorka s výkladem díla. Všímá si netoliko předpokladů Koblasova talentu, posvěceného hudební kulturou z dědictví rodiny, a pěstované úcty k řemeslu, jež mu otevřela důvěrné porozumění hmotě kamene a dřeva. Zabývá se i jeho intelektuálními a citovými dispozicemi, které ho přivedly díky nezměrné tvůrčí vůli k sebezdělávání literárnímu a filozofickému a promítly se spolu s hlubokou nábožností do koncepce jeho díla, jež ve spodním proudu odpovídalo na znepokojení úvahami o člověku a světě přítomnosti.

Badatelské výsledky zpracování informelu a nefigurativních tendencí v novodobém českém umění (Nešlehová je zúročila v publikaci Poselství jiného výrazu, 1997, viz At. č. 13/98) usnadnily autorce přístup ke Koblasově tvorbě. Soustředěna k její individuální svébytnosti, ponechala stranou některé dobové souvislosti, které by orientaci čtenářů možná pomohly. Mám na mysli pozornost důvodům rozdílného přístupu dvou sledů poválečné generace, z nichž první byl ve svých projevech citelně poznamenán zážitky z válečné doby (a až na výjimky byl snad proto ochoten ke kompromisům), zatímco druhý sled, který dozrál v průběhu 50. let, vložil do zpodobení subjektivních pocitů bolestný prožitek nesvobody, krytý falší ideologie. Z přetlaku niterných představ dali mladší umělci přednost nefigurativní abecedě, jakou uplatňovali bez ohledu na své školení souběžně v plastice, malbě i grafice. Koblasa dospěl k organické symbióze jmenovaných disciplín; prostředků plastiky využívali tehdy ovšem též malíři (T. Pištěk, B. Dlouhý), podobně jako se malířsky vyjadřovali sochaři (H. Demartini, J. Jankovič ad.); od studia grafiky přešel k sochařství A. Veselý a z projevů kresbou se vyhranila plastická mluva K. Nepraše.

Zmíněné podmínky stojí jen na okraji vysokého hodnocení, jež si zasluhuje všestranně promyšlený text Mahuleny Nešlehové, nezátížený epickými parafrázemi. Rozvržen do 8 kapitol, otevírá přístup k dílu výchozí interpretací objektivních podnětů mýtu země a tíživosti lidské oběti, jež umělcovo zření formovaly. Následně se věnuje subjektivním zdrojům umělcovy obraznosti, zkoumané z hlediska psychologické typologie hieratické, traumatické a meditační, aby z těchto složek odvodila závěrem rozvahu o úloze mytických postav a významové struktuře ikonografie znaků a symbolů. Je příjemné, že kniha souhrou textové a obrazové části vyvolává dojem rozpravy umělce s historičkou umění, do níž vstupují úryvky ze sochařových dopisů a prvořadě umělcovy poetické reflexe o životě a procesu tvorby. Zvolený úhel pohledu obohacují uvážlivě vybrané citace obecné platnosti (C. G. Junga, M. Eliadeho) i konkrétní postřehy řady uměnovědců. Metodologický postup dovolil Nešlehové objevit v Koblasově umění dosud nevídané polohy. Nejde jen o zdařilý rozbor jeho vývoje, během něhož se nepřímá řeč forem změnila díky svobodnému prostředí v řeč přímou, ale i o trvalý vztah ke zděděným mýtům, především však o analýzu Koblasova uměleckého myšlení, jež se promítá do koncepce tvorby (až po volbu básnických pojmenování děl). Plocha obrazu je pro něj živorodým organismem, střeží jedinečnost pojetí těla sochy, jejíž výraz je pro něj nemyslitelný bez napětí mezi barvou a světlem. Při stavbě skulptury bere v potaz vazbu s prostorem a je s to přijímat podněty z rozdílného materiálu i z lokálního prostředí odlišných míst světa, v němž pracoval. Impulzem bylo pro něj ostatně též setkání jeho českého barokního citění s protestantskou strohostí německého severu. Z celého díla zřetelně vyplývá duchovní motivace, která byla od počátku cílem Koblasova

projevu. Oprávněná chvála a obdiv vydané monografii patří jedním dechem rovněž její typografické úpravě, již se ujal Zdeněk Ziegler. Text je přehledně zalomen, dělen stránkami kuléru s otištěnými verši umělce. Osou dobře vyištěné knihy je její obrazová část, seznamující přehledně s umělcovou tvorbou, jež podle charakteru i významu jednotlivých děl střídá nenásilně formáty reprodukcí ve vztahu ke sledu kapitol.

Jiří Šetlík

UMĚLCOVA ČETNÁ MEMENTA

V roce letošních sedmdesátin sochaře, malíře, grafika a scénografa Jana Koblasy vyšla monografie o jeho silném umění. Už od studií na Akademii se rozvíjelo mimo oficiální sféru a v úsilí o uměleckou svobodu. Díky svým kvalitám se po roce 1968 prosadilo v cizině, zvláště v severním Německu, kde se usadil. V posledních dvanácti letech zasahuje do českého dění. Od počátků se vyznačuje meditativní povahou spoluurčenou jednak vírou, jednak výtvarnými reflexemi situace člověka ve světě, které v mládí ovlivňovala také filozofie existencialismu.

Připomeňme si, že k největším překvapením krátkého uvolnění věcí kulturních v šedesátých letech nepatřily jen některé výstavy včetně Koblasových vystoupení, ale i výzdoba několika svatyní na Moravě. Zejména do starého kostela sv. Petra a Pavla v Jedovnicích vytvořilo několik umělců práce (1963-1965), které po obsahové i formální stránce spadají mezi nejpozoruhodnější ukázky Ars Sacra v Evropě oné doby. Sochař Karel Nepraš dodal chórové zábradlí, Jan Koblasa oltářní stůl, svatostánek a svícny i monumentální dřevěný rámec s reliéfní asambláží, věnovanou lidskému životu. Pro toto retabulum malíř Mikuláš Medek vytvořil obraz Krista na kříži. Součinnost Koblasy a Medka se opakovala i ve světských prostorech.

Monografie z pera historičky novodobého umění Mahuleny Nešlehové, uvedená teoretikem Josefem Hlaváčkem, se vrací k ranné tvorbě, především však seznamuje s rozsáhlým a rozmanitým dílem vzniklým v cizině. Aby vystihla jeho vývoj v sochařství, malířství, grafice i inscenaci a zároveň upozornila na zvláštnosti rázu námětově typologického, věnovala se autorka přednostně výkladu charakteristických motivů a tvarů figurace od ranných aktivit až po dnešek. Dospěla k sedmi okruhům a kapitolám: Země (a vztah k přírodě), Obět, Typ hieratický, traumatický, a meditativní, dále Mytické postavy (s přívahou biblických) a Znak a symboly. Takové rozdělení umožnilo příhodný vhled do Koblasovy mnohoznačné tvorby a poznání jeho dlouhodobých záměrů prozrazujících vnitřní kontinuitu doprovázenou experimenty. Autorka objasňuje Koblasovu ideovost, stálou přítomnost biblických námětů, schopnost meditativnosti i varovných gest (četných mement), stejně jako smysl pro řád a monumentalitu. V pasáži o zemi ukazuje, jak Koblasa reagoval na místa svého zrání a prvních úspěchů. V dalším životním běhu neuniká odezva cizích krajín, zvláště rovin přímořského Šlesvicka-Holštýnska. Jde tu také o začlenění skulptur do přírodního prostředí. M. Nešlehová příležitostně cituje kritiky, které v souvislosti s Koblasovou zahraniční činností a profesurou sochařství v Kielu upozorňují v čem obohatil evropské umělecké děje.

Monografie mnohokrát vyzdvihuje cyklickou tvorbu. Cenný je cyklus drobných plastik Lamento (1970) a pochopitelně cyklus kreseb Apokalypsa (1964-1965), k němuž se Koblasa dlouho vracel. V grafické podobě je ostatně expresivní soubor posledním dílem dokončeným před emigrací. Myšlenkově i výrazem je příbuzný cyklus maleb a koláží Jeremiášova slova (1979). Neméně důtklivá mementa vyjadřují různé verze postav Proroků a Poslů, které, dosahují do nedávné doby. Častým námětem skulptury i grafiky jsou andělé.

Význam Koblasovy tvorby spatřuje Josef Hlaváček jednak v osobitých "strukturách" maleb a sochařských prací i v postupném zjednodušování tvarů, jednak v jisté návaznosti na českou tradici gotického a barokního sochařství. Vedle toho Mahulena Nešlehová zdůrazňuje imaginativnost i smyslové bohatství, hluboký ponor do lidské psychiky i meditativnost, spřízněnost s velkými sochaři dvacátého století i formální rozmanitost. Ke kladům publikace náleží ukázky Koblasových úvah, přehledně uspořádané životopisné údaje, soupis díla, bibliografie a v neposlední řadě vynikající obrazová dokumentace. V úhrnu kniha o Koblasovi představuje dokonalý příklad současné umělecké monografie.

Jiří Kropáček

Janáček, Pavel: Svět rodokapsu

Praha, Karolinum 2003, brož., 471 s., 1. vyd., cena 390 Kč.

Průvodce světem rodokapsu

Dvojice autorů Pavel Janáček a Michal Jareš připravila komentovaný soupis sešitových románových edic. Publikace Svět rodokapsu je první bibliografickou příručkou sledující oblast české populární četby.

Publikace nazvaná Svět rodokapsu přináší vedle vlastního soupisu titulů celkem třinácti edičních řad z období 30. a 40. let dvacátého století také rozsáhlou úvodní studii Pavla Janáčka a několik rejstříků, a je tak komplexním zdrojem informací o tomto nižším, literární vědou stále ještě opomíjeném patře literatury.

Název dala rodokapsu první a nejrozsáhlejší sešitová řada populární četby, Romány do kapsy, která vycházela od roku 1935 a ve svých deseti ročnících obsáhla přes čtyři sta čísel. Zaměřovala se převážně na "četbu pro muže", tedy na westerny a jiné dobrodružné žánry. Označení "rodokaps" se pak vžilo pro určitý publikační typ nabízející populární žánry v typickém formátu větší A4 s lákavou obálkou.

Autoři Světa rodokapsu respektují uvedené vymezení a ve své bibliografii evidují nejen dobrodružné romány, ale celou produkci vycházející v rodokapsových řadách, včetně vyhraněně "ženských" řad sentimentální četby, jako byly již legendární Večery pod lampou. Do soupisu přitom zařazují vždy jen titulní romány jednotlivých sešitů, další beletrie a publicistika je případně zmiňována nebo citována v komentářích. V soupisu překvapivě nenajdeme řadu známých autorů populárních knih, jako třeba Vlastu Javořickou - vzhledem k tomu, že publikovali mimo vytčený okruh rodokapsu. Na druhé straně se zde objevují jména spisovatelů, kteří si k zábavné četbě jen "odskočili", například Olga Scheinpflugová nebo Karel Schulz.

Na obranu braku

Autoři pojmají rodokaps jako specifický literární komunikační okruh. Pro porozumění jeho fungování jsou cenné zvláště jejich komentáře k vybraným číslovým edičním řadám a také rejstříky, především obsáhlý, slovníkově pojatý rejstřík autorský. Z něj mimo jiné zřetelně vysvítá zmiňované prolínání zábavné četby s "vyššími patry" literatury. V heslech autorů náročné literatury jsou vždy zdůrazňovány filiace jejich díla k populární oblasti. Do komentářů k sešitovým řadám jsou zařazeny rovněž pozoruhodné citace z článků, v nichž redaktoři rodokapsu reagovali na soudobé diskuse o lidové četbě, které přerůstaly v tiskovou kampaň proti "braku". "Pokleslý" charakter a masové rozšíření rodokapsu - mnohdy statisícové náklady se mohly dostat až k milionu čtenářů - totiž provokovaly zastánce exkluzivní kultury. Autoři obranných statí se snažili definovat specifickou povahu a funkci zábavné četby v protikladu k náročné literatuře. Eduard Fiker, šéfredaktor melantrišské sešitové edice Rozruch a autor detektivních románů, například doporučoval striktně rozlišovat mezi dokonale řemeslně zvládnutým zábavným románem a vlastním "brakem".

V sešitových řadách však vycházela také díla, která byla všeobecně uznanou součástí náročné literatury. Tento typ využití staršího textu označuje Pavel Janáček v úvodní studii jako neintencionální autorství, na rozdíl od prací intencionálních autorů, kteří psali speciálně pro komunikační okruh rodokapsu. Od obou předchozích se pak liší autoři insitní, vzeší z řad čtenářstva, které bylo intuitivně dokonale seznámeno s žánrovými pravidly postupy své oblíbené četby. Z "vysoké" literatury byly tištěny hlavně romány se silným dobrodružným nebo sentimentálním potenciálem, vedle Dumase a Stevensona také díla Balzakova, Hawthornova nebo Jiráskova.

Čtenáři, jejichž vnímání ovlivňoval žánrový kontext rodokapsových próz, ovšem zřejmě četli díla neintencionálních autorů způsobem podstatně odlišným od obvyklé recepce těchto děl. To je jeden z mnohých zajímavých teoretických problémů, které rodokaps a zábavná četba přináší.

Rehabilitace okrajových žánrů

Autoři se v publikaci vyhýbají estetickému hodnocení rodokapsové produkce. Je zřejmé, že tato literatura musí být posuzována podle specifických měřítek svých vlastních žánrů a ve svém vlastním komunikačním kontextu. Dagmar Mocná, která se soustavně zabývá dějinami české konzumní četby, ve své studii o Červené knihovně zdůrazňuje, že hodnocení kvalit těchto žánrů je dáno úhlem našeho pohledu. Styl dobrých autorů zábavné četby tak můžeme hodnotit jako vytříbený a kultivovaný, ale také jako "projev náproště umělecké sterility" - pokud mu podsouváme funkce, které mu nejsou vlastní.

Moderní populární četba byla vylučována z dějin české literatury s poukazem na to, že jejím cílem není dosažení uměleckého účinku. Rodokaps a další typy zábavné četby však byly významným jevem dobového literárního a společenského života, s nímž se musí literárněvědné zkoumání vyrovnat. Kniha Pavla Janáčka a Michala Jareše přináší nejen neocenitelný materiál, získaný pracnými rešeršemi, ale také jeho základní teoretické zhodnocení, a je tedy jedním z kroků k poznání a k určité rehabilitaci okrajových žánrů.

Pavel Janáček - Michal Jareš: Svět rodokapsu. Komentovaný soupis sešitových románových edic 30. a 40. let 20. století. Vydala Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, Praha 2003. 449 stran, náklad a cena neuvedeny.

Josef Šebek

Horálek, Jaroslav: Básnický deník

Praha, Karolinum 2003, brož., 92 s., 1. vyd., cena 120 Kč.

Básnický deník

Na pohřby nejezdím. V 70. letech, když kamarádi houfně odcházeli ze života, mnozí dobrovolně, jsem se nabrečel na sto let dopředu. Ale tohle je naopak křest, narození knihy, vzácná příležitost! řekl jsem si, když mi před týdnem zavolali z Prahy, že konečně vychází prvotina starého přítele Jaroslava Horníka Básnický deník. Vyrazil jsem ve dvě ráno s podobné slavnostními pocity jako za oněch starých, zlatých, doufejme, že nenávratně ztracených časů, kdy člověk toužící po nových knihách si ve čtvrtek musel přivstat a postavit se do fronty. Profrčel jsem dálnice jižního Německa. Kávu jsem vysrkl u Domažlic. Po krátkém spánku jsem večer v nakladatelství Karolinum v Celetné ulici, jež knižku vydalo, s potěšením spatřil básníkovu kulatou hlavu.

Být básníkem, představuji si, neznamená jenom psát básničky. Úděl básníkův žádá si od povolané lidské bytosti mnohem víc. Básník, jenž nechce být zaměňován s ořezávkem, musí umět cítit, vidět, slyšet, být. Pokládání písmenek na papír není v jeho životní pouti tím úplně nejdůležitějším. Syn jednoho z vůbec nejvýznamnějších českých básníků mi kdysi vyprávěl: "Náš tatínek při krmení prasat napsal básničku a klidně ji strčil někde na půdu pod starou matraci, kde si ji přečetly tak akorát myši, a bylo mu to úplně jedno." Myslím, že Jaroslav Horálek patří právě k tomuto druhu lidí oceňovaných vzácným osudem. Poznali jsme se před pětatřiceti lety v útulně hnusné hospůdce U Rakviček. Vyprávěl o vráně, jež přeletěla za oknem paneláku "a od této chvíle už nikdy nic nebylo jako předtím". Z okna vlaku pozoroval děvče jdoucí podle trati s deseti housaty v řadě za sebou a pocítil potřebu přidat se k nim, aby bylo dosaženo úplného čísla dvanáct. Horálek o sobě nepotřeboval vykládat, že je básník. Poznám jsem to sám.

Při návratu jsem se na chvíli zarazil v bavorské vesničce Ameisengrub. Dychtivě jsem otevřel Básnický deník. Čtu záznam datovaný 24.6.1984: "Člověk má mnoho po-j dvojných věcí-Plíce-Ledviny-Koule-Ruce-Uši-Duši má jen jednu-Pokud není schizofrenik-anebo internacionalista." Hodnota vydání Horákovy knihy? Na jeho duchovním bohatství teď budou moci participovat nejenom jeho přátelé. "Kdes byl, že jsi tak zřízený?" vyptával se mě doma v Basileji soused, když jsem se polomrtvý únavou vlekl po schodech nahoru. "Skočil jsem si do Prahy koupit knižku," řekl jsem s darebácky falešnou skromností. Blaženě jsme spolu vypili panáka grappy. Také on věděl, že pro dobrou knižku žádnému čtenáři není nikam příliš daleko.

Kühn, Zdeněk: Aplikace práva ve složitých případech (k úloze právních principů v judikatuře)

Praha, Karolinum 2003, brož., 420 s., 1. vyd., cena 350 Kč.

V současné době se do rukou čtenářů dostává rozsáhlá monografie odborného asistenta katedry teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze Zdeňka Kühna. Má název Aplikace práva ve složitých případech" s podtitulem K úloze právních principů v judikatuře". Jedná se o práci reprezentativní a podnětnou. Je opřena o dlouhodobé studium pramenů práva, judikatury, jakož i zahraniční a domácí odborné literatury. Každého určitě zaujme důkladností zpracování a přesvědčivým, čtenáře někdy až vyčerpávajícím přísně logickým výkladem, završeným v hlavní linii v zásadě plně obhajitelnými závěry. Na druhé straně však jde o dílo z hlediska některých stanovisek i kontroverzní a polemické, které bezpochyby vyvolá diskusi, popř. nesouhlasné reakce. To ale nemusí být nutně vnímáno jako negativum - spíše naopak. Ve vědě by přece nemělo jít o stereotypní opakování ustálených pravd, ale daleko spíše o kritické hledání - a to autor osvědčil ve značné míře.

Knihu tvoří dvanáct kapitol. V první kapitole se autor zabývá právem v soudobé společnosti, ve druhé charakterizuje právo jako otevřený systém a definuje složité případy jeho aplikace. Třetí kapitolu věnuje právním principům a jejich místu v právním systému. Čtvrtá kapitola zmapovává funkci právních principů v právním řádu. Pátá se týká specificky role právních principů při překonávání mezer v právu. V šesté kapitole je rozebírán problém soudcovské tvorby práva, v sedmé pak jsou řešeny podmínky precedentního působení soudního rozhodnutí (zejména principiálnost). Osmá kapitola postihuje problematiku závaznosti principů vytvářených ústavním soudem. Devátá kapitola nastiňuje základní modely soudcovské argumentace v komparativním pohledu. Desátou kapitolu tvoří závěr. Jedenáctou a dvanáctou kapitolou je resumé - nejprve české, poté anglické. V něm jsou přehledně shrnuty závěry, k nimž autor dospívá. Na konci je připojen seznam literatury, soupis citovaných soudních rozhodnutí a věcný rejstřík, který ulehčuje orientaci v hutném textu.

Složité případy (*hard cases*) Z. Kühn vymezuje jako takové případy, kdy nelze právo aplikovat pomocí pouhého logického (resp. kvazilogického) nekontroverzního výkladu právního textu nebo jiného pramene práva. K tomu dochází např. pokud ustanovení právního předpisu připouští různý výklad, resp. jestliže při použití standardních interpretačních metod z ustanovení nevyplývá žádný jednoznačný výklad. Dále tehdy, když právní předpis dává soudci možnost uvážení, nebo při rozporu právních norem. Náleží sem i případy napětí mezi funkcionálním smyslem práva a doslovným významem textu aplikovaného ustanovení či situace, kdy se má aplikovat ustanovení nedávající žádný rozumný smysl, tj. došlo-li ke zjevné chybě zákonodárce.

Za takových okolností přicházejí podle Kühna ke slovu vedle právních norem také další standardy práva jako normativního systému - tedy právní principy, hodnoty a právně-politické postuláty, popř. dochází i k zohlednění neprávních normativních systémů (morálka, dobré mravy ap.). Všechny tyto elementy a mezi nimi zvláště právní principy se uplatní zejména při úvahách soudce o tom, zda není zdánlivě uzavřený antecedent právní normy ve skutečnosti otevřený, dále při posuzování možnosti podražení individuálních kauz pod relativně neurčitě vyjádřený antecedent právní normy nebo není-li z důvodů funkcionálních či axiologických význam právní normy jasný. V úvahu připadají také při určování konsekvence právní normy v individuálním případě, pokud je tento konsekvent formulován relativně neurčitým způsobem, nebo náleží-li soudci diskreční pravomoc, resp. dovodí-li soudce nejasnost konsekvence z jiných důvodů (funkcionálních či axiologických). Posledním případem, kdy se přistupuje k využití těchto elementů, je situace, kdy soudce narazí na normativní mezery v právu.

Aby bylo při řešení složitých případů aplikace práva dosaženo správného" výsledku však podle Kühna nestačí pouze uplatnit výše zmíněné elementy, které klasický právní pozitivismus neuznával. Je třeba se také osvobodit od řady dalších dogmat - úzce pojímané nauky o pramenech práva a především od ideologie vázané aplikace práva, která vysvětluje rozhodovací činnost soudce jako aplikaci norem získaných pouhou logickou dedukcí z právních předpisů. Ta se totiž pro složité případy zjevně nehodí. Kühn se v této souvislosti staví za legální a racionální aplikaci práva. Tato koncepce hlásá nutnost racionálně odůvodnit každé rozhodnutí na základě platného práva a zároveň se nevzpírá ani hodnotovým soudům. Kromě toho je také schopná zajistit principiálnost aplikace práva.

V návaznosti na tento výklad se Kühn táže, jaký je význam ustálené judikatury pro rozhodování soudů na kontinentu. Na základě srovnání pojmových znaků precedentu v angloamerickém typu právní kultury a rozlišení různých stupňů závaznosti (od striktní až po slabší , formy) považuje kontinentální judikaturu za precedenty. Normativní působení této judikatury ale chápe spíše než ve formálním angloamerickém smyslu v rovině argumentační -"jako významný argument pro určitý způsob řešení kauzy, který je však možno překonat argumenty jinými". Jako významný a přitom závazný příklad normativních účinků kontinentální judikatury se mu jeví působení principů nalézáných ústavními soudy.

Mám-li zhodnotit celkovou úroveň Kühnovy práce, musím konstatovat, že je velmi vysoká. Autor nepodal pouze metodiku a techniku řešení složitých případů aplikace práva, ale dotkl se i celé řady souvisejících otázek. Kritickým způsobem přehodnotil dosavadní přístupy k právu a jeho aplikaci. Ukázal, že právo je "širokým kontinuem", složeným z různých standardů, fungujícím "mnohem složitějším a komplexnějším způsobem", než klasická doktrína předpokládala. Rovněž však, že se jedná o systém dynamický, "který se neustále tvoří a přetváří v nekonečném procesu vlastní transformace". Přesto ale mám k jinak výborné práci dvě připomínky. První se týká koncepce precedentů v kontinentálním právu, která je dle mého názoru v autorově podání z mnoha důvodů mylná. Z. Kühn se příliš snaží najít shody mezi kontinentálním a angloamerickým právem tam, kde objektivně nejsou. Pomíjí jejich rozdílný historický vývoj, který je od sebe značně vzdálen. Z faktu, že precedenty a kontinentální judikatura působí obdobným způsobem, vyvozuje jejich totožnost. To je

metodologicky neudržitelné. Ze stejných projevů nelze bezpečně usuzovat na esenciální shodu nejen zde, ale i kdekoli jinde. Navíc - aby bylo možné mluvit o kontinentální judikatuře jako o precedentech, musely by být judikáty závazné pro další rozhodování soudů v obdobných případech a nikoli pouze významné, jako tomu ve skutečnosti je. Diferenci mezi "závazností" a "významností" rozhodnutí není možné překrýt zrelativizováním pojmu závaznosti. Druhá výhrada pak směřuje k použitým zdrojům. Jde o nevyužití některých našich prací (např. příruček logiky nebo Procházkova spisu *Tvorba práva a jeho nalézání*. Praha-Brno 1937), což je v kontrastu s rozsáhlým použitím zahraniční literatury. V tomto ohledu se domnívám, že hojnější čerpání z prací naší provenience by prospělo celkové vyváženosti práce.

Pavel Maršálek

Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945

Praha, Karolinum 2002, brož., 348 s., 1. vyd., cena 320 Kč.

Kniha mladého českého právního historika a teoretika Pavla Maršálka mapuje státoprávní a politický vývoj Protektorátu Čechy a Morava v šesti letech jeho existence. Maršálek, absolvent právnické a filozofické fakulty Univerzity Karlovy, je právní historik s dlouhodobým profesionálním zájmem o danou problematiku a již na úvod mohu říci, že recenzovaná práce se řadí k tomu nejlepšímu, co kdy bylo v češtině o daném tématu napsáno. Práce byla Maršálkovou doktorskou disertační prací na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a byla oceněna Bolzanovou cenou pro nejlepší disertační práce roku 2001.

Práce je rozdělena do osmi hlavních částí a závěru. Důležitou a pro čtenáře významnou částí je též přehled dosavadního bádání, kde Maršálek prokazuje svou mimořádnou znalost problému a současně poskytuje zájemci o další studium těchto šesti osudných let života našeho národa mimořádně cennou bibliografii pro další studium této věci.

Po stručném úvodu se první kapitola věnuje obsazení českých zemí Německem v březnu 1939 a zřízení Protektorátu Čechy a Morava Hitlerovým výnosem z 16. března 1939 ¹⁾ Maršálek podrobně líčí politické a společenské okolnosti počátku protektorátu (včetně obsáhlých a zajímavých citací z denního tisku). Mimořádně poutavé jsou výsledky Maršálkova studia prezidentského archivu, kde popisuje charakter většinou anonymních dopisů došlých v prvních dnech okupace prezidentovi Háchovi. Hitlerův výnos jako základní právní dokument nového státního zřízení je popsán velmi podrobně. Na závěr autor rozebírá reakce zahraničních mocností na březnovou okupaci.

Druhá kapitola se věnuje státoprávnímu uspořádání protektorátu a jeho proměnám. Úvodem se autor podrobně zabývá státoprávním významem protektorátu (např. poukazuje na to, že četné názory argumentující vlivem francouzského protektorátu v Tunisu nejsou nijak doloženy). Maršálek člení vývoj a uspořádání v protektorátu do několika fází, přičemž dává jednoznačně najevo, že německý přístup k státoprávnímu uspořádání byl vždy zcela pragmatický, když rozhodující bylo maximální hospodářské vytěžení protektorátu pro účely války. Pragmatismus v tomto směru byl alfou i omegou a to dává také odpověď na otázku, proč poměry a represe v protektorátu byly ještě poměrně snesitelné ve srovnání s masovým terorem v Polsku či v okupovaných východních zemích.

Třetí kapitola se zabývá strukturou, působností a činností orgánů veřejné moci v Protektorátu. Po počátečním prvním období vojenské správy byl vytvořen komplexní systém okupačního aparátu a autonomní správy. Důležitou změnu pak přinesla Heydrichova správní reforma a konečně období německých porážek na východní frontě, které přinesly nová opatření tzv. totální války. ²⁾

Čtvrtá kapitola se věnuje normotvorbě a aplikaci práva v protektorátu včetně řešení kompetence německých a českých autonomních orgánů, jejichž relativní oddělenost od první sféry německých okupačních orgánů byla v průběhu doby permanentně omezována. Autor se tu věnuje mj. též filozofii německého práva a jeho oproštění od liberálních doktrín, kde opětovně dokazuje svou mimořádnou znalost tématu. Podrobně popisuje též přístup nacistické justice k aplikaci práva, přístup, který neměl často nic společného se skutečnou soudcovskou činností.

V této části si ovšem nemohu odpustit podstatnou připomínku. Maršálek totiž neříká, zda takto bylo možno charakterizovat i soudcovskou činnost českých autonomních soudů. Téměř jistě se domnívám, že nikoliv, zejména s ohledem na zcela apolitické věci, které česká justice v protektorátu rozhodovala. Je proto škoda, že se tohoto tématu Maršálek alespoň nedotkl. Mělo by to jistě význam též pro další historické studie mapující likvidaci nezávislosti československé justice po roce 1948 (nakolik jí napomohla doba nesvobody mezi lety 1938 a 1945?), stejně jako pro srovnání s některými okolními zeměmi. Je zajímavé, že zejména maďarská justice a právní profese vůbec si dokázala během celé války udržet nezávislé postavení a intelektuální opozici vůči holocaustu, ačkoliv rozhodnutí soudů byla v době režimu Šípových křížů zcela ignorována. ³⁾ Podobně ve slovenském válečném státě si justice po celou dobu udržela vůči politice holocaustu rezervovaný postoj. Podle předního historika slovenského holocaustu L. Lipschera se slovenské soudy chovaly ze všech státních orgánů k perekvovaným Židům nejkorektněji a v prosinci 1943 dokonce Nejvyšší správní soud dovedl protizákonnost zabavování židovského majetku. ⁴⁾ Ačkoliv je jasné, že charakter politického režimu v Maďarsku či Slovensku během války byl jiný, a české soudy podobné věci nerozhodovaly, právě s ohledem na apolitičnost jejich agendy by bylo možno se domnívat, že tam alespoň rudimentálně mohly demokratické hodnoty přetrvat. ⁵⁾ V této souvislosti je nutno upozornit, že na stránkách stavovského listu českých soudců se ještě v listopadu 1939 objevila implicitní kritika německého totalitarismu a explicitní obhajoba soudcovské nezávislosti. ⁶⁾

V páté kapitole je věnován prostor vývoji "politického systému protektorátu. Autor ukazuje na proměnlivý a složitý vztah oficiálních představitelů protektorátu s českými fašisty, kteří se pokusili o převzetí moci v protektorátu. Němci ovšem v protektorátu postupovali způsobem, který si později osvojili i v dalších okupovaných zemích. Ultrapravicoví domácí fašisté byli tedy používáni spíše k vyvíjení tlaku na domácí představitele, nikoliv ovšem jako skutečná mocenská varianta

(je charakteristické, že k ultrapravici sáhli Němci toliko tehdy, pokud selhala možnost použití umírněných kolaborantů, jak se tomu stalo např. v Chorvatsku v roce 1941, nebo když realisté již odmítli dále s Němci spolupracovat, jak tomu bylo v Horthyho Maďarsku v roce 1944). Dále autor detailně analyzuje odbojovou činnost v českých zemích a její ochromení v době Heydrichova teroru a následné heydrichiády.

Šestá, vhodně umístěná kapitola se věnuje společenskému klimatu a každodennímu životu v protektorátu. Autor vychází z mimořádných znalostí dobových reálií, neváhá ostatně citovat i politické vtipy, kterých se v době protektorátní objevilo, jak už tomu bývá ve složitých chvílích našeho národa, velké množství. Autor dále líčí i běžný život v Protektorátu. Na závěr je stručně zmíněn největší zločin, kterého se u nás nacisté dopustili, totiž vyvraždění českých Židů a Cikánů.

Ve stručné sedmé kapitole Maršálek popisuje konec protektorátního režimu.

Osmá kapitola se věnuje obnovení Československa (včetně zahraniční akce), přičemž klíčová pozornost je věnována kontinuitě československého státu mezi Mnichovem a květnem 1945. Maršálekův názor spočívá v tom, že zatímco kontinuitu státu se podařilo udržet, kontinuitu práva nikoliv, a to jak ve smyslu formálním, tak ve smyslu materiálním. Podle Maršálka, který své názory prezentuje přesvědčivě a s mimořádnou znalostí pramenů, byla formální kontinuita přerušena prezidentským dekretem č. 2/1940 Úř. vest. čl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné. Tento dekret, nemající oporu v dosavadní ústavě, založil podle Maršálka nové ohnisko čs. právního řádu" (str. 183) a tím i formální diskontinuitu. Poválečná hodnotová změna, celkový posun doleva a znárodňování pak znemožnily i kontinuitu materiální. Ačkoliv Maršálekův názor je bezpochyby velmi dobře vyargumentován, toliko na okraj podotýkám, že Maršálek je ve svých vývodech silně ovlivněn Weyrovou normativní teorií (srov. kupř. str. 269, pozn. č. 35). Ačkoliv její pozitiva a nespornou použitelnost této neoriginálnější české školy právního myšlení 20. století nijak nepopírám, musím poukázat, že Kelsenovy a Weyrovy závěry o neexistenci nulitních aktů jsou dosti problematické a že i dnes jde o názor minoritní. Nicméně jsem si plně vědom neexistence žádných univerzálně platných odpovědí na takovéto otázky.

Otázka nakolik bylo právo doby nesvobody paušálně převzato a nakolik bylo na zcela přechodnou" dobu používáno, by si pravděpodobně zasloužila delší analytický rozbor (včetně zkoumání judikatury, praxe správních úřadů, legislativy atd.). Zdá se vskutku, že ve většině případů bylo s pomnichovskými právními předpisy zacházeno jako s plnohodnotným právem, ovšem na druhou stranu s nikoliv malou řadou předpisů bylo zacházeno jinak než jak se zachází s platným právem (viz typicky vyhláška ministra vnitra ze dne 13. listopadu 1946 č. 1983/1946 Ú. 1. o některých předpisech z doby nesvobody, které se svým obsahem příčí znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy).

Závěr práce shrnuje hlavní poznatky Maršáلكovy monografie. Hodno zaznamenání je to, že podle Maršálka i kdybychom hypoteticky předpokládali, že protektorát byl jistou kvazi-státní formou, tato forma zanikla již na přelomu let 1939 a 1940 vtělením" obsazených území do svazků říše" (str. 199). V tomto smyslu, pokud bychom hledali nějaký smysluplný význam protektorátu, musel protektorát fakticky zaniknout již v té době.

Práce obsahuje velmi podrobný poznámkový aparát, německé resumé, mimořádně dobře zpracovaný rejstřík jmenový a věcný (u jmenového je nutno ocenit, že autor stručně charakterizuje jednotlivé osoby). Velkou pomocí je seznam zkratk, který autor vypracoval. Jak jsem již psal, velmi účelný je i přehled dosavadního bádání. Přehled použité literatury dokazuje mimořádný autorův přehled a znalost problematiky.

Knihu mohu jednoznačně doporučit všem poučeným čtenářům, kteří se zajímají o toto osudné období naší historie, ať již právníkům či neprávníkům, a to nejen pro její zajímavost, ale též pro Maršáلكovu schopnost popsat nelehkou problematiku s velkou čtivostí. Jak jsem již uvedl, posuzovaná práce bezesporu patří k tomu nejlepšímu, co kdy bylo o těchto aspektech let 1939 až 1945 u nás napsáno a lze jen doufat, že se v brzké době objeví další Maršáلكovy práce mapující tuto problematiku.

Poznámky:

¹⁾ Předmětem kritiky by mohlo být, že Maršálek se velmi přísně zaměřuje toliko na období počínající 15. březnem 1939 a končící Květnovým povstáním r. 1945, přičemž zejména co se týče striktního vymezení počátku tohoto časového úseku lze mít určité pochybnosti. Mezi koncem první demokratické republiky a německou invazí v našich zemích existoval autoritativní režim, v němž se jistě vyvíjely určité síly, které doznaly dalšího rozvoje během pro-tektořátního údobí. Že v práci existuje určité prázdné místo (které je ovšem s ohledem na možný rozsah pochopitelné), dokazuje např. pozn. 50 na straně 209, která upozorňuje na názor, podle něhož jsou první postoje denního tisku k okupaci v jistém smyslu dozvukem proněmeckého postoje II. republiky. Podobně Maršálek zmiňuje II. republiku na str. 149.

²⁾ Upozorňuji na faktickou chybu na str. 63, kde Maršálek přebírá zcela převažující názor české konstitucionalistiky o tom, že nálezem z druhé poloviny května 1939 bylo viafacti ukončeno rozhodování Ústavního soudu" (s odkazem č. 57 na K. Klímu). Zcela se přitom zapomíná např. na nález z 28. 6. 1939, kdy Ústavní soud prohlásil za protiústavní a zrušil ustanovení zákona č. 147/1933 Sb. z. a n. co se týče jeho aplikace na soudce. V odůvodnění pak vyložil koncepci soudcovské nezávislosti ve smyslu Ústavy z roku 1920 (výrok rozhodnutí vyhlášen v srpnu 1939 pod č. 187/1939 Sb. z. a n., obsáhlý text odůvodnění a komentář k tomuto rozhodnutí publikován v časopise Soudcovské listy, sv. 20, 1939, str. 281 násl.).

³⁾ K právníkům profesím během války v Maďarsku srov. Kovács, Maria: Liberal Professionals and Illiberal Politics, Hungary from the Habsburgs to the Holocaust, Oxford, New York: Oxford University Press 1994.

⁴⁾ Ladislav Lipscher: Židia v slovenskom štáte 1939 - 1945, Bratislava: Print-servis 1992, str. 177.

⁵⁾ Srov. postoj soudců k antisemitským opatřením II. republiky, viz zprávu z jednání České zemské jednoty soudcovské z 23. 10. 1938, Soudcovské listy, sv. 19, str. 333 násl. (1938), zejména str. 335.

⁶⁾ Lze se právem domnívat, že s ohledem na datum vydání (1. 11. 1939) to byl poslední článek tohoto druhu. Článek Soudcovská neodvislost v protektorátu (Soudcovské listy, sv. 20, str. 325) byl podepsán toliko iniciálami (K. K.) a byl opatřen nezvyklým Úvodem redakce, podle něhož se citace tohoto článku v jakýchkoliv tiskovinách zakazuje.

Zdeněk Kühn

Kusáková, Lenka: Krásná póza raného obrození

Praha, Karolinum 2003, brož., 362 s., 1. vyd., cena 300 Kč.

LITERÁRNÍ HISTORIE

Ve dvou svazcích předkládá dlouholetá pracovnice Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR svou práci Krásná próza raného obrození. První kniha nese název Studie, druhá Antologie. Plný název díla ovšem zní Krásná próza raného obrození v českých časopisech, almanaších a beletristických přílohách novin z let 1786 - 1830. Tím je dáno časové i žánrové vymezení. Autorka zevrubně prozkoumala oblast, kterou dosavadní literárněhistorický výzkum pomíjel na úkor knižních publikací. Přitom už Josef Kajetán Tyl roku 1841 prozíravě usoudil, že o obrozené literatuře "potomci ničeho neznají, nebudou-li se opět v časopisech, těchto hltavých kanálech veliké části literatury naší, potápěti". Lenka Kusáková se potopila důkladně, excerpovala přes třicet časopisů od Almanachu aneb Novoročenky (od 1823) přes Kramériusovy c. k. pražské poštovské noviny (od 1789), Učitele lidu (což byl první český časopis, vycházející od roku 1786) až po Vlastenského zvěstovatele (od 1820). Průkazně doložila svou výchozí tezi, že časopisy jsou "zdroj významný nejen množstvím otištěných příspěvků, ale i jejich pestrou hodnotovou stratifikací, danou zaměřením časopisů na různé vrstvy čtenářů. Bohatá žánrová rozrůzněnost časopisecké beletrie navíc ideálně reflektuje dobové ideovětematické a formální charakteristiky literatury jako celku." Zatímco v prvním svazku čteme pečlivý žánrový přehled (sentimentální povídka, povídka o strašidlech a zdánlivé smrti, alegorie, bajka, cestopis, exemplum, idyla, sen), druhý je unikátní čítankou, shromažďující texty jednotlivě jen stěží dostupné. Celá práce objektivně přibližuje časopisecké zázemí, jehož existence byla podmínkou pro vznik a rozvoj moderní české literatury.

Lidové noviny, 02. 08. 2003, Archiv LN